УДК 377.8.015

DOI 10.34064/khnum1-5303

Мукменєва Р. І.

ORCID 0000 0002-7675-9756

Сумське вище училище мистецтв та культури імені Д. С. Бортнянського
40030, вул. Гагаріна, 18, м. Суми, Україна

Загальнопедагогічні основи роботи Д. В. Андрусенка з дитячими музичними колективами

АНОТАЦІЯ ■ Мукменєва Р. І. Загальнопедагогічні основи роботи Д. В. Андрусенка з дитячими музичними колективами. ■ Творчий доробок Д. В. Андрусенка (1895–1965) – талановитого бандуриста, педагога-хормейстера, майстра з виготовлення музичних інструментів, чия діяльність протікала на Полтавщині й Сумщині, досі є мало вивченим. Метою статті є аналіз його художньо-педагогічної діяльності, висвітлення осо-

бливостей роботи митця як організатора і керівника дитячих музичних колективів: капел бандуристів і хорів. З'ясовано принципи, прийоми та методи педагогічної роботи Д. Андрусенка, націленої на оволодіння учнями виконавською майстерністю гри на бандурі, розвиток їх вокальних умінь, їх культурне й духовне зростання, громадянське й патріотичне становлення. Дослідження доводить наявність загально-педагогічних основ у роботі Д. Андрусенка з дитячими музичними колективами, використання ним провідних принципів музичного навчання – системності та послідовності, доступності знань, міцності їх засвоєння, індивідуального підходу до процесу навчання, активності учня й педагога, наочності, зв'язку навчання з практичною діяльністю, створення ситуації творчого змагання й заохочування до успіху. ■ **Ключові слова:** *капела бандуристів, хор, педагогічні принципи, принципи і методи музичного навчання, дитячий музичний колектив, репетиція, репертуар.*

АННОТАЦІЯ ■ Мукменева Г. И. Общепедагогические основы работы Д. В. Андрусенко с детскими музыкальными коллективами.

■ Творчество Д. В. Андрусенко (1895–1965) – талантливого бандуриста, педагога-хормейстера, мастера по изготовлению музыкальных инструментов, чья деятельность протекала на Полтавщине и Сумщине, на сегодня мало изучено. Целью статьи является анализ его художественно-педагогической деятельности, освещение работы музыканта как организатора и руководителя детских музыкальных коллективов: капелл бандуристов и хоров. Выделены принципы, приёмы и методы педагогической работы Д. Андрусенко, направленной на овладение учениками исполнительским мастерством игры на бандуре, развитие их вокальных умений, их культурный и духовный рост, гражданское и патриотическое становление. Доказывается наличие общепедагогических основ в работе Д. Андрусенко с детскими музыкальными коллективами, использование им ведущих обучающих принципов – системности и последовательности, доступности знаний, прочности их усвоения, индивидуального подхода к процессу обучения, активности ученика и педагога, наглядности, связи обучения с жизненной практикой, создания ситуаций творческого соревнования и поощрения к успеху. ■ **Ключевые слова:** *капелла бандуристов, хор, педагогические принципы, принципы и методы музыкального обучения, детский музыкальный коллектив, репетиция, репертуар.*

ABSTRACT ■ Mukmeneva R. I. General pedagogical foundations of D. V. Andrusenko's work with children musical collectives.

■ **Background.** The relevance of the topic of this article is determined by the trends of modern musicology to thorough studying the achievements of ensemble bandura performing, in order to use the practical experience of talented teachers-bandurists. As a result of the radical changes that took place in the cultural realm during the 1990s, the folk vocal-instrumental performing was a subject to stagnation. The mass character that had distinguished this area had been lost. However, the needs of contemporary (early 21st century) socio-cultural practices in the realities of existence of folk vocal-instrumental musical culture are increasingly being linked to the rethinking of former forms of collective music playing. After all, the folk vocal-instrumental performing is a form of manifestation of national consciousness, and therefore it functions as an important factor in restoring the Ukrainian national tradition.

To bandura vocal-instrumental performing field a talented teacher, choirmaster, bandurist, master of making these musical instruments – Dmytro Vasyliovych Andrusenko (1895–1965) belongs, whose figure draws attention due to his contribution to pedagogical, cultural-educational, artistic space of some regions of Ukraine (Poltava, Sumy).

Objectives. The article analyzes D. V. Andrusenko's artistic-pedagogical activity. The peculiarities of work of the bandurist and conductor as an organizer and leader of children's music collectives, capellas of bandurists and choirs, are highlighted.

The results of the study. The pedagogical principles, techniques and methods of work of the teacher with the pupils in terms of mastering performing skills, development of vocal skills, civic and patriotic education are clarified. It should be emphasized that D. V. Andrusenko fruitfully worked not only as a musician, teacher, but also as a propagandist, popularizer of national culture. His pupils received musical, national-patriotic education, grew spiritually, enriched culturally. This is evidenced by their repertoire, which included a lot of songs in T. H. Shevchenko's words, Ukrainian folk songs, classical works, as well as songs of different peoples – the members of the collectives got a spirit of respectful attitude towards musical cultures of other countries.

As the organizer and leader of the collectives, D. V. Andrusenko taught his pupils vocal skills and playing bandura. He used the principles of music

didactics to solve these problems. D. V. Andrusenko used such a system to work with bandurists of his capella, which was based on the leader methods of music pedagogy. His system included learning the techniques of playing the instrument, step by step, formation of pupils' technical skills, systematic exercises. As a highly skilled choirmaster, D. V. Andrusenko used in his pedagogical arsenal the necessary basic methods of work for the formation of the voice apparatus of his pupils. The important task of the choir teacher is correct, vocally competent distribution of the pupils' voices. This part of work was not difficult for D. V. Andrusenko, since he was a choirmaster of the high level, had absolute pitch.

Musical-pedagogical activity of D. V. Andrusenko was connected with institutions of education and culture. On the basis of education institutions and houses of culture he organized large creative collectives: capellas of bandurists, choirs, instrumental ensembles. According to the memoirs of witnesses and participants of the collectives, their head, while selecting future pupils among the schoolchildren, carefully listened to each person. The selection was serious, the best pupils came to the collectives. It should be mentioned that D. V. Andrusenko – a teacher, musician, master – was an example for his pupils. They all mention him with respect, emphasizing his exceptional professionalism, intelligence, education and high moral qualities.

Conclusions. Thus, the conducted research proves the presence of general pedagogical foundations in D. V. Andrusenko's work with children's musical collectives, the use of the leading principles of music teaching, such as: systematicity and graduality; availability of knowledge; retention of learning (by the methods of repetition, exercises); individual approach to the learning process; student and teacher activity; ostensiveness, visibility, clarity (by methods of showing and explanation); communication of learning with life practices; formation of a situations of creative competition and encouragement to success. The principles and methods used by D. V. Andrusenko as a teacher in his work with amateur musical teams have not lost their relevance today. ■ **Key words:** *ensemble bandura performing, cappella of bandurists, choir, choirmaster, pedagogical, principles, methods, musical learning, children's musical collective, repertoire.*

Постановка проблеми та аналіз актуальних досліджень. Проблема освітньої місії музичної культури є предметом пильної уваги сучасної педагогіки. Актуальними в галузі музичної освіти є питання

вивчення народно-інструментальних джерел, збереження народно-виконавських традицій та виховання особистості митця на вітчизняних культурно-історичних і мистецьких зразках. Тому доцільним виявляється дослідження яскравої постаті Дмитра Васильовича Андрусенка (1895–1965) – талановитого бандуриста, педагога-хормейстера, майстра з виготовлення музичних інструментів, чия діяльність протікала на Полтавщині й Сумщині, але чий творчий доробок досі є мало вивченим.

Найбільш повним дослідженням життєвого і мистецького шляху Д. Андрусенка є робота М. Петренка «Бандурист Дмитро Андрусенко (до 100-річчя від дня народження)» (1995). В ній висвітлено основні віхи біографії і творчості музиканта. Коротку інформацію про видатного педагога містить енциклопедичний довідник «Українські кобзарі, бандуристи, лірники» Б. Жеплинського, Д. Ковальчука (2011, с. 6). На жаль, такою стислою інформацією обмежується можливість ознайомлення широкого загалу з педагогічною, просвітницькою і музичною діяльністю митця.

У той же час, результати наукового пошуку сьогодні свідчать про зростаючий інтерес дослідників до бандурного виконавства: історичний аспект розвитку кобзарства розглядають А. Омельченко (1968), Б. Жеплинський (2000), В. Дутчак (2005), академічно-виконавський – О. Дубас (2002), Н. Морозевич (2003), О. Бобечко (2013). До того ж, бандурне виконавство було предметом вивчення ще в роботах дослідників XIX ст., таких як Г. Базилевич, П. Куліш, М. Максимович, М. Сперанський. Ґрунтовно вивчав кобзарське мистецтво класик української музики М. Лисенко. Започаткований ним напрям української музичної фольклористики в першій половині XX ст. успішно розвинули Ф. Колесса, С. Людкевич, К. Квітка, Д. Ревуцький; продовженням розпочатих М. Лисенком досліджень музичних інструментів був збірник О. Пчілки та М. Дмітрієва «Кобза і кобзарі» (1907), що порушив питання професіоналізації інструмента. Серед науково-дослідницьких розробок з кобзарського мистецтва важливе значення має праця Ф. Колесси «Мелодії українських народних дум», де аналізується репертуар кобзарів та різні манери його виконання (1910). Проблема навчання гри на бандурі цікавила також

О. Сластьона, Д. Яворницького та багатьох інших видатних діячів культури і мистецтва. Зберігачами та популяризаторами різних шкіл гри на бандурі стали Г. Хоткевич (2007), В. Кабачок (1958), В. Ємець (1993) та їх послідовники, відомі митці бандурного мистецтва М. Опришко (1967), Є. Юцевич (1958), А. Омельченко та С. Баштан (1989). Згаданий дослідницький та педагогічний доробок зберігає своє методологічне значення.

Актуальні в контексті цієї розвідки загальні проблеми навчання музиці висвітлено у працях таких вчених, як Д. Кабалевський (1986), О. Апраксина (1983), А. Козир (2008), О. Олексюк (2006), Г. Падалка (2008), О. Ростовський (2001), О. Рудницька (2002), В. Шульгіна та інші.

Так, А. Козир (2008), О. Морозова (2011) відзначають, що музичне навчання має творчий характер, ґрунтується на поліфункціональності професії музиканта (концертмейстер, педагог, виконавець, музикознавець тощо). Відмінності у підходах до музичного навчання зумовлені індивідуальними музичними даними, психологічними особливостями, рівнем підготовленості, творчими можливостями учнів. Дослідники Г. Падалка (2008), О. Ростовський (2001, 2007) відзначають необхідність наявності у педагога-музиканта певних якостей; серед них – педагогічний такт, об'єктивність, самокритичність, витримка, добросовісність, терпіння, справедливість, ерудиція, душевність, високий рівень загальної культури, гуманізм, чуйність та щирість, адекватність самооцінки й рівня вимог, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, спостережливість, контактність тощо. Важливою є готовність до розуміння психічних станів учнів – емпатія (Падалка, Г., 2008).

Питанням методики гри на бандурі, історії і функціонування бандурного ансамблевого виконавства, методики роботи з ансамблем бандуристів присвячені роботи таких сучасних митців і методистів, як Л. Воріна (2004), В. Дутчак (2005), Л. Мандзюк (2007). У працях названих авторів розглядаються загальні проблеми формування творчої особистості у процесі навчально-виховної роботи під час оволодіння грою на бандурі. Роботи М. Шевченка (2003), В. Дутчак (2005), О. Гук (2007) розкривають педагогічні особливості формування ви-

конавської майстерності музикантів-бандуристів в сфері бандурного ансамблевого виконавства.

Робота з дитячими музичними колективами активно аналізується вченими різних наукових галузей. Особливу увагу їй приділяли М. Шевченко (2003), Л. Воріна (2004), Л. Мандзюк (2007), С. Баштан (1984), О. Морозова (2011), О. Отич (2008).

Метою даної статті є узагальнення й систематизація принципів та методів музичного навчання, які Д. В. Андрусенко використовував у роботі з дитячою капелою бандуристів і хоровими колективами. **Методологічною базою дослідження** є аналізовані вище напрацювання у галузях музичної педагогіки та бандурного виконавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як доводить аналіз джерел з теорії і методики музично-педагогічної освіти, організація навчально-виховного процесу під час навчання музиці здійснюється на основі комплексу принципів навчання, у якому загально-дидактичні складові поєднуються зі спеціальними. Принципи музичного навчання являють собою вихідні вимоги до організації навчального процесу художньо-естетичного виховання молоді та спеціальної музичної освіти, положення, що визначають зміст, форми і методи музично-творчої діяльності. (У перекладі з латинської «*princípio*» означає «основа», «початок»). Г. Падалка (2008), досліджуючи закономірності педагогіки мистецтва, пропонує таке визначення принципів мистецького навчання: «це основні положення, що визначають сутність, зміст, провідні вимоги до взаємодії учителя і учнів, виконання яких передбачає досягнення результативності процесу оволодіння учнями мистецтвом. Принципи охоплюють узагальнені закономірності мистецького навчання, органічно пов'язуючи окремі його елементи в єдине ціле» (с. 148).

Чітке визначення принципів музичного навчання знаходимо у О. Олексюк (2006), котра наголошує, що «педагогіка XX століття увібрала багату теоретичну спадщину минулих століть. Поряд із загальними утворились дидактичні принципи, характерні для викладання будь-якої шкільної дисципліни. Музика також не є винятком» (с. 94). О. Олексюк виокремлює такі принципи:

- науковість змісту і методів навчання музичному мистецтву;
- активність в оволодінні його цінностями;
- єдність освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання;
- його систематичність та послідовність;
- доступність навчального матеріалу та його подання;
- міцність засвоєння пройденого;
- індивідуалізація завдань;
- єдність художнього і технічного у відтворенні інтонаційно-образного змісту музичного твору;
- єдність емоційного і свідомого у засвоєнні закономірностей музичного мистецтва (там само).

Аналіз джерел, що містять погляди науковців на проблему доцільності принципів музичного навчання та їх обґрунтування (Козир, А., 2008; Отич О., 2008; Апраксина О., 1983; Ростовський О., 2007; Рудницька О., 2002) дозволяє визначити змістовну наповненість цих принципів та поняття музичної діяльності в цілому.

«Музична діяльність» у музично-педагогічній літературі визначається як естетична діяльність, що спрямована на художнє сприйняття музичних цінностей. Вона характеризується відкриттям у музичному явищі нового сенсу його переживання. Музикознавці наголошують, що «основу музичної діяльності складає музичне сприймання. Це особлива форма відображення дійсності, естетичний художній феномен», «процес співучасті та співтворчості, що включає, з одного боку, запрограмованість структури та спрямованості художнього твору, а з іншого, передбачає творчу діяльність слухача» (Рудницька О., 2002, с. 198).

Як відзначають О. Морозова (2011), Г. Падалка (2008), О. Ростовський (2001, с. 5–16), музична дидактика базується на таких принципах:

- системності та послідовності навчання (в формуванні і закріпленні знань). Вони є необхідними умовами для досягнення поставленої мети, отримання належного результату у будь-якій освіті. Безсумнівно, це відноситься і до музичної педагогіки;
- усвідомлення засвоєних знань (їх зв'язок із життям), що передбачає виховання самостійного мислення учнів, поступове фор-

мування особистісного підходу, індивідуального методу організації роботи;

- ґрунтовності засвоєння знань (необхідно враховувати значення повторень для їх міцного закріплення) як послідовного накопичення інформації та умінь, які поступово складають власний фонд учня і стають його інтелектуальною «скарбницею»;

- доступності навчання та індивідуального підходу до учнів, розуміння того, що кожен учень є неповторною індивідуальністю, наділеною притаманними тільки їй психічними, музичними, фізичними та іншими особливостями, а відтак музична педагогіка вимагає всебічного вивчення цих особливостей і творчого підходу до методів їх розвитку;

- наочності – в музичній педагогіці використовується два головних метода унаочнення: показ (ілюстрація) і пояснення, мета показу – викликати уявлення про художній образ у конкретному виконавському варіанті, отже, без пояснення і обговорення важливих деталей виконання показ буде малоефективним;

- активності, яка розуміється як визнання провідної ролі педагога в музичному розвитку і як необхідність активної діяльності учня на усіх рівнях навчального процесу; вищою формою активності виявляється сукупність інтенсивної розумової діяльності та емоційного ставлення до виконання і навчання в цілому;

- зв'язку музичного навчання з практичною діяльністю.

Як підкреслює О. Михайличенко (2004), особливість останнього принципу «полягає в тому, що краса музичного мистецтва і життя справляють діючий виховний вплив лише тоді, коли людина навчилася визначати, розуміти і почувати художньо-естетичні явища в навколишньому житті, проникати в їхню сутність» (с. 121).

Як організатор і керівник музичних колективів, Д. Андрусенко вчив своїх вихованців вокальним навичкам та гри на бандурі. Для рішення цих завдань він використовував принципи музичної дидактики.

Опанування гри на бандурі базувалось на ряді послідовних етапів: 1) знайомство з будовою бандури; 2) засвоєння правильного положення корпусу виконавця і положення інструмента під час гри; 3) засвоєння положення правої руки під час гри; 4) положення лівої

руки під час гри; 5) положення пальців лівої руки під час звуковидобування; 6) засвоєння основних прийомів гри (щипок, удар). Система Д. Андрусенка, яку він використовував у роботі з капелою бандуристів, ґрунтувалась на методах музичної педагогіки, передбачаючи поступове засвоєння прийомів гри на інструменті, систематичну роботу над вправами задля виховання технічної майстерності учня. Як система, таке навчання гри на бандурі відповідає й сучасним вимогам, про що свідчить, наприклад, методика видатного педагога-бандуриста С. Баштана (1984, 1989). Так, одне з першочергових завдань навчання гри на бандурі – правильне положення рук; основним прийомом гри правою рукою є щипок. Під час гри пальці мають бути міцними, дуже рухливими і не повинні втрачати контакту зі струнами (Баштан, С. & Омельченко, А., 1989, с. 12–13). Для вироблення навичок гри на бандурі лівою рукою потрібно стежити за правильною посадкою учня, дотримуватись правил звуковидобування. Основою гри є удар (там само, с. 23).

Окрім оволодіння грою на інструменті, для виконавця-бандуриста має суттєве значення робота зі своїм голосовим апаратом. Найважливішим елементом постановки співацького голосу є правильне дихання. Від характеру дихання залежить чистота інтонації, сила звука й невимушеність виконання. Правильному співацькому диханню сприяє помірний (не надмірний) вдих, рухливість нижніх ребер, вміль витрата повітря – без поштовху і тиску. Учень мусить навчитися робити повний вдих (через ніс або одночасно через рот і ніс). Важливою стороною виховання молодого співака є робота над чіткістю дикції. Працювати над артикуляцією треба із допомогою вправ, побудованих на окремих складах, тобто різних сполученнях голосних і приголосних. Робота над розвитком дикції – це також виховання умінь виділити головне в тексті, зробити смисловий наголос (Баштан, С. & Омельченко, А., 1989, с. 72–73). Як висококваліфікований хормейстер, Д. Андрусенко використовував у своєму педагогічному арсеналі необхідні базові прийоми роботи для формування голосового апарату своїх вихованців.

Відповідальною задачею викладача є правильний, вокально грамотний розподіл учнів за голосами. Ця частина роботи для

Д. Андрусенка була нескладною, оскільки він був хормейстером високого рівня, мав абсолютний слух. Також, як педагог-хормейстер, він уміло підбирав репертуар, який був посилюючим для учнів як вокально, так і інструментально. Це свідчить про використання ним принципів доступності та індивідуалізації. Всі учасники колективу з великим бажанням працювали над кожним твором. Тому ансамблі під його керівництвом звучали бездоганно.

Музично-педагогічна діяльність Д. Андрусенка була пов'язана із закладами освіти та культури. На базі навчальних закладів та Будинків культури він організовував великі творчі колективи: капели бандуристів, хори, інструментальні ансамблі. Завдячуючи спогадам сучасників та учнів, сімейним архівам, творчій спадщині педагога-музиканта, є можливість проаналізувати його методику роботи з музичними колективами. Так, відбираючи майбутніх вихованців серед школярів, Д. Андрусенко ретельно прослуховував кожного учня. Відбір був серйозний, до колективів потрапляли найкращі. Репетиції проходили традиційно, на перший погляд, звичайно, як у будь-якому колективі. Але не кожен керівник міг отримати подібний результат, що й є свідченням величезного педагогічного досвіду Д. Андрусенка – майстра своєї справи.

Оскільки майже всі учні не мали музичної освіти, основним методом, який використовував у своїй роботі талановитий педагог, був метод показу. Працюючи з колективами, він користувався мандоліною – зігравши мелодію пісні, повторював її голосом, учні повинні були проспівати за викладачем. Так Д. Андрусенко відпрацьовував вокальні партії за голосами. Інструментальний супровід він демонстрував на бандурі. На основі послідовності головних акордів (Т-С-Д-Т) будував акомпанемент. Учні вправно долали усі поставлені перед ними завдання. Тобто, на цьому етапі педагогічної роботи Д. Андрусенка з колективом можна чітко прослідкувати використання ним принципів наочності, системності й послідовності в навчанні.

Працював викладач з кожним своїм колективом два рази на тиждень, за необхідністю, й більше. Під час літніх канікул учасники капели бандуристів з великим задоволенням відвідували репетиції щоденно. Колективи (хори, капели бандуристів) мали багатоголосий склад

(3–4 голоси), тому керівник детально, послідовно з кожною групою голосів розучував партії. Робота була копіткою, нелегкою, але наприкінці виконавці отримували якісний результат – чисте інтонування усього хору чи капели. Цей бік роботи Д. Андрусенка демонструє застосування у його педагогічній практиці принципу міцності, ґрунтовності засвоєння знань.

Наголосимо, що Д. Андрусенко плідно працював не лише як музикант-педагог, а й як пропагандист, популяризатор національної культури. Його вихованці отримували як музичне, так і національно-патріотичне виховання, зростали духовно, збагачувались культурно. Про це свідчить виконуваний ними репертуар, в якому була велика кількість творів на слова Т. Шевченка, класичні композиції, українські народні пісні та пісні інших народів – в учасників колективів виховувалось поважне ставлення й до музичної культури інших держав.

Так, у різноманітному вокальному репертуарі творчих колективів Д. Андрусенка серед українських і російських народних пісень були: «Вечір на дворі», «Сонце низенько», «Ой, у лузі червона калина», «Ой, не шуми, луже», «Місяць на небі», «Ніч яка місячна», «Їхали козаки», «Ой, що то за шум учинився», «Ой, геля, геля», «Із-за гір, гір високих», «Ой, кум до куми залицявся», «Гей, у полі», «Пісня про Богдана Хмеля», «Дума про Івана Богуна», «Дальняя дорожка». Серед пісень на слова Т. Шевченка – «Заповіт», «Думи мої, думи», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати», «Така її доля», «По діброві вітер веє». Зрозуміло, що у 30–50-ті роки ХХ ст. були актуальними пісні громадянського спрямування: «Эх, тачанка-ростовчанка» М. Блантера (сл. М. Голодного), «Песня про Щорса» В. Білого (сл. Я. Шведова), «Орлёнок» Ю. Мілютіна (сл. З. Олександрова), «Песня про Чапаева», «Каховка, Каховка». Невмируща класика була окрасою творчих звітів колективів Д. Андрусенка: романси «Гуде вітер вельми в полі» М. Глінки на вірші В. Забіли, «Буря мглою небо кроет», М. Яковлева на вірші О. Пушкіна, «Колискова» В. А. Моцарта на слова Б. Фліс, хор дівчат «Ой, подруженьки, мне грустно» з опери О. Верстовського «Аскольдова могила» (лібрето М. Загоскіна). Отже, вивчаючи практичний досвід Д. Андрусенка як керівника капел бан-

дуристів та хорів, варто відзначити його прагнення сприяти розвитку музичних смаків вихованців та вміння добирати репертуар і складати концертні програми з урахуванням їх можливостей.

Творча діяльність усіх колективів Д. Андрусенка була активною, вони демонстрували високий виконавський рівень. Таку віддачу керівник отримував від своїх учнів завдяки не тільки власному музичному обдаруванню, але й вмінню спілкуватись із дітьми, прагненню створювати в колективі приємну творчу атмосферу. В цій справі він був справжнім майстром. Можна впевнено стверджувати, що Д. Андрусенко – педагог, музикант, майстер – був прикладом для своїх учнів. Всі вони згадують про нього з шаною і повагою, підкреслюючи його винятковий професіоналізм, інтелігентність, освіченість та високі моральні якості.

Висновки. Усі свої знання, вміння і таланти Д. Андрусенко віддавав учням, розкриваючи їм красу українського національного мистецтва. Він прищеплював вихованцям почуття колективізму, що підвищувало загальну дисциплінованість колективу, формувало відповідальність за доручену справу. Знайомлячи учасників ансамблю з новими творами, Д. Андрусенко збагачував їхній світогляд, музичне сприйняття, шліфував професіоналізм, естетичний смак, відчуття стилю, що сприяло підвищенню загального мистецького рівня виконання. Кожен керівник творчого колективу, без сумніву, ставить перед собою такі завдання.

Таким чином, проведене дослідження доводить наявність загально-педагогічних основ у роботі Д. Андрусенка з дитячими музичними колективами, використання ним провідних принципів музичного навчання – системності та послідовності, доступності знань, міцності їх засвоєння (метод повторення, вправи), індивідуального підходу до процесу навчання, активності учня й педагога, наочності (методи показу та пояснення), зв'язку навчання з практичною діяльністю, створення ситуації творчого змагання й заохочування до успіху. Принципи і методи, що використовував Д. Андрусенко як педагог у роботі з самодіяльними колективами, не втратили своєї актуальності і сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

- Апраксина, О. А. (1983). *Методика музыкального воспитания в школе.* (Учеб. пособ.). Москва: Просвещение, 224.
- Баштан, С. В. (1984). *Методика роботи з ансамблем бандуристів.* Київ: Музична Україна, 112.
- Баштан, С. & Омельченко, А. (1989). *Школа гри на бандурі.* Київ: Музична Україна, 134.
- Бобченко, О. Ю. (2013). *Бандурне мистецтво ХХ століття в контексті процесів фемінізації.* (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Львівська Національна музична академія імені М. В. Лисенка. Львів, 20.
- Воріна, Л. (2004). Методичні поради щодо культури ансамблевого співу. У кн. *Кобзарське мистецтво*, 5–20. Дніпропетровськ: [б. в.].
- Гук, О. (2007). Організація роботи дитячих ансамблів бандуристів. У кн. *Школа і традиція*, 206–208. Львів.
- Дубас, О. І. (2002). *Становлення та розвиток кобзарських шкіл в Україні (XVII – перша половина ХХ століття).* (Автореферат дис. ... канд. мистецтвознавства). Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, 17.
- Дутчак, В. Г. (2005). Традиція ансамблевого виконавства на бандурі. *Традиція і національно-культурний поступ.* (Зб. наук. праць). Харків: НТУ «ХПІ», с. 172.
- Ємець, В. (1993). *Кобза та кобзарі.* Київ: Музична Україна, 112.
- Жеплинський, Б. (2000). *Коротка історія кобзарства в Україні.* Львів: Край, 195.
- Жеплинський, Б. М. & Ковальчук, Д. Б. (2011). *Українські кобзарі, бандуристи, лірники: енциклопедичний довідник.* Львів: Галицька видавнича спілка, с. 135.
- Кабалевский, Д. Б. (1986). *Педагогические размышления: Избранные статьи и доклады.* Москва: Педагогика, 192.
- Кабачок, В. & Юцевич, С. (1958). *Школа гри на бандурі.* Київ, Музична Україна, 235.
- Козир, А. В. (2008). *Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія.* Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 378.

- Мандзюк, Л. (2007). *Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти*. (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 18.
- Михайличенко, О. В. (2004). *Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія*. (Навч. посібник). Суми: Наука, 208.
- Морозевич, Н. В. (2003). *Бандурне мистецтво як культурне надбання сьогодення*. (Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства). Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса, 16.
- Морозова, О. О. (2011). *Методика формування мотивації педагогічної діяльності у майбутніх учителів музики*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 20.
- Олексюк, О. М. (2006). *Музична педагогіка*. (Навч. посібник). Київ: КНУКіМ, 188.
- Омельченко, А. Ф. (1968). *Развитие кобзарского искусства на Украине*. (Автореф. дис. ... канд. искусствовед. наук). АН УССР, Отд-ние лит., яз. и искусств. Киев, 25.
- Опришко, М. (1967). *Школа гри на бандурі*. Київ: Музична Україна, 153.
- Отич, О. М. (2008). *Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти*. Чернівці: Зелена Буковина, 455.
- Падалка, Г. М. (2008). *Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін*. Київ: Освіта України, 274.
- Петренко, М. (1995). Бандурист Дмитро Андрусенко (до 100-річчя від дня народження). *Уікенд* (6).
- Ростовський, О. Я. (2001). *Методика викладання музики в початковій школі*. (Навч.-метод. посібник). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 216.
- Ростовський, О. Я. (2007). Методологічний аналіз проблеми формування музичного сприймання школярів. *Проблеми мистецької освіти*, 1, 203.
- Рудницька, О. П. (2002). *Педагогіка: загальна та мистецька*. (Навч. посібник). Київ: Інтерпроф, 270.
- Хоткевич, Г. М. (2007). *Бандура та її можливості*. Торонто: Глас; Харків: Майдан, 92.
- Шевченко, М. О. (2003). *Методика роботи з капелою бандуристів*. (Метод. рекомендації). Івано-Франківськ: Плай, 56.

REFERENCES

- Apraksina, O. A. (1983). *Metodyka muzykalnogo vospitaniya v shkole [Methodology of teaching singing at school]*. (Tutorial). Moscow: Prosveshcheniye, 224 [in Russian].
- Bashtan, S. V. (1984). *Metodyka roboty z ansamblem bandurystiv [Methods of work with bandura ensemble]*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 112 [in Ukrainian].
- Bashtan, C. & Omelchenko, A. (1989). *Shkola hry na banduri [Bandura playing school]*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 134 [in Ukrainian].
- Bobechko, O. Yu. (2013). *Bandurne mystetstvo XX stolittia v konteksti protsesiv feminizatsii [Bandura art of the XX century in the context of the processes of feminization]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv National Music Academy named after M. V. Lysenko. Lviv, 20 [in Ukrainian].
- Dubas, O. I. (2002). *Stanovlennia ta rozvytok kobzarskykh shkil v Ukraini (XVII – persha polovyna XX stolittia) [Formation and development of Kobzar schools in Ukraine (XVII – the first half of the XX century)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). 'M. T. Rytsky' Institute of Art, Folklore and Ethnology of NAS of Ukraine. Kyiv, 17 [in Ukrainian].
- Dutchak, V. H. (2005). Tradytsiia ansamblevoho vykonavstva na banduri [The tradition of bandura ensemble performance]. In *Tradytsiia i natsionalno-kulturnyi postup – Tradition and National-Cultural Progress*, p. 172. Kharkiv: NTU "KhPI" [in Ukrainian].
- Huk, O. (2007). Orhanizatsiia roboty dytiachykh ansambliv bandurystiv [Organization of work of bandurist children's ensembles]. In *Shkola i tradytsiia*, 206–208. Lviv [in Ukrainian].
- Kabachok, V. & Yutsevych, Ye. (1958). *Shkola hry na banduri [Bandura playing school]*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 235 [in Ukrainian].
- Kabalevskiy, D. B. (1986). *Pedagogicheskie razmyshleniya: Izbrannye stati i doklady. [Teaching Reflections: Selected Articles and Papers]*. Moscow: Pedagogika, 192 [in Russian].
- Khotkevych, H. M. (2007). *Bandura ta yii mozhlyvosti [Bandure and its possibilities]*. Toronto: Hlas; Kharkiv: Maidan, 92 [in Ukrainian].
- Kozyr, A. V. (2008). *Profesiina maisternist uchytelev muzyky: teoriia i praktyka formuvannia v systemi bahatorivnevoi osvity [Music teachers' professional skills: theory and practice of formation in the multilevel education system]*. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova edition, 378 [in Ukrainian].

- Mandziuk, L. (2007). *Ansamblevo-vykonavska tvorchist bandurysta: mystetstvoznavchyi ta psykholoho-pedahohichniy aspekt [Bandurist's ensemble performance: artistic and psychological-pedagogical aspects]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kharkiv State University of Arts named after I. P. Kotliarevsky. Kharkiv, 18 [in Ukrainian].
- Morozevych, N. V. (2003). *Bandurne mystetstvo yak kulturne nadbannia sohodennia [Bandura art as a cultural heritage of today]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Odesa State Music Academy named after A. V. Nezhdanova. Odesa, 16 [in Ukrainian].
- Morozova, O. O. (2011). *Metodyka formuvannia motyvatsii pedahohichnoi diialnosti u maibutnikh uchyteliv muzyky [Methods of formation of motivation of pedagogical activity in future music teachers]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv, 20 [in Ukrainian].
- Mykhailychenko, O. V. (2004). *Osnovy zahalnoi ta muzychnoi pedahohiky: teoriia ta istoriia [Fundamentals of general and music pedagogy: theory and history]*. (Tutorial). Sumy: Nauka, 208 [in Ukrainian].
- Oleksuk, O. M. (2006). *Muzychna pedahohika [Music pedagogy]*. Kyiv: KNUKiM, 188 [in Ukrainian].
- Omelchenko, A. F. (1968). *Razvitie kobzarskogo iskusstva na Ukraine [Development of kobzar art in Ukraine]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Academy of Science of Ukrainian SSR. Kiev, 25 [in Russian].
- Opryshko, M. (1967). *Shkola hry na banduri [Bandura playing school]*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 153 [in Ukrainian].
- Otych, O. M. (2008). *Mystetstvo u rozvytku indyvidualnosti pedahoha: istorychnyi i metodolohichniy aspekt [Art in development of the teacher's individuality: historical and methodological aspects]*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 455 [in Ukrainian].
- Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva: teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dysyplin [Art pedagogy: theory and methods of teaching arts]*. Kyiv: Osvita Ukrainy, 274 [in Ukrainian].
- Petrenko, M. (1995). *Banduryst Dmytro Andrusenko (do 100-richchia vid dnia narodzhennia [Bandura player Dmytro Andrusenko (to the 100th anniversary)]*. *Weekend* (6) [in Ukrainian].

- Rostovskyi, O. Ya. (2001). *Metodyka vykladannia muzyky v pochatkovii shkoli [Methods of teaching music in elementary school]*. (Tutorial). Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 216 [in Ukrainian].
- Rostovskyi, O. Ya. (2007). Metodolohichniy analiz problemy formuvannia muzychnoho sprymannia shkoliariv [Methodological analysis of the problem of formation of musical perception of students]. *Problemy mystetskoi osvity – Problems of Art Education*, 1, 203 [in Ukrainian].
- Rudnytska, O. P. (2002). *Pedahohika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: General and Artistic]*. (Tutorial). Kyiv: Interprof, 270 [in Ukrainian].
- Shevchenko, M. O. (2003). *Metodyka roboty z kapeloiu bandurystiv [Methods of work with bandura ensemble]*. (Methodical recommendations). Ivano-Frankivsk: Plai, 56 [in Ukrainian].
- Vorina, L. (2004). Metodychni porady shchodo kultury ansamblevoho spivu [Methodological tips for the culture of ensemble singing]. In *Kobzarske mystetstvo – Art of Kobzars*, 5–20. Dnipropetrovsk: [n. ed.] [in Ukrainian].
- Yemets, V. (1993). *Kobza ta kobzari [Kobza and Kobzars]*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 112 [in Ukrainian].
- Zheplynskyi, B. (2000). *Korotka istoriia kobzarstva v Ukraini [The brief history of kobzar art in Ukraine]*. Lviv: Krai, 195 [in Ukrainian].
- Zheplynskyi, B. M. & Kovalchuk, D. B. (2011). *Ukrainski kobzari, bandurysty, lirnyky: entsyklopedychnyi dovidnyk [Ukrainian kobzars, bandurists, lyricists: an encyclopedic reference book]*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, p. 135 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.04.2019 р.